

ğunu bildirmek için muhataba nida diye kullanılır. — Duydunuz mu, tiren yoldan çıkmış, bir çok yaralı varmış — deme (= deme Allahu seversen, aman deme!)

881

8) olacak (*)

Bu *kay* kelimesinin aslı *kağ* olsa gerek: sonundaki boğazlı *ğ*, türlü merhalelerden (*ğ* veya *g* > *ğ* > *y*) geçerek *ğay* olduğu gibi, çok kere *ğ* merhalesinde bu *ğ* düşerek kelime /*ka*/ şeklinde kalabiliyor.

Biz bu merhaledeki *ka* kelimesini, *ka-la-mak* ve, *ka-mak*, (D. L. T. III. 188) (1. etrafını çevirmek, ihata, muhasara etmek 2. istif etmek, birbiri üzerine koymak 3. hazırlamak, vs..) mastarı yine Radloff II. ye göre (Kır., Çg.) lehçelerinde (ihtiyar ve iltizam etmek, intihap ve tercih etmek, beğenmek) demektir; ykış. *ka-la-mak* reca, temenni, talep etmek..

Ayrıca bir başka *-ka(-ke)* de 1. isimden fiil yapmaya yarar: *yağ*.

(*k*)*a-mak* = yaşamak (*k* düşmesiyle); *ar-(k)a-mak* = aramak (*k* düşmesiyle) vs.

2. Katıldığı fiil maddelerinin manalarını mübalâğalandırmağa yarar: *çal-ka-mak* defalarca çalmak, vurmak; *yu-ka-mak* defalarla yumak, yani *yıkamak* dediğimiz; *tep-(k)ele-mek* = tepelemek = tekrar tekrar ve şiddetle tepip dövmek; *silk-ele-mek* = devamlı silmek; *tu-ka-mak* = iyice kapamak, tıkmak (D.L.T. III, 247 *tumağ* kapamak; ykış. *ta-n-mak* gurup etmek, kapanmak; *tu-nuğ* kapalı, *tu-yuk* manaca kapalı (nükteli) nazım, *du-vak* yüzü kapayan, örten, vs..)

Müellifin bir nevi (temenni ve terecci, iltizami = optatif) dediği ve genel olarak «*précatif impersonnel*» yani (şahıssız talebiye) ile ifade etmek istediği siyganın hâkim mânası olan (temenni, talep, istek), bu *ka-mak* = *ka la-mak* daki *ka* (aslı: *kay*) dan gelmiş görünüyor ki, lehçemizde *y/e* suretindeki talep ve temenni (istek) siygası olan iltizamının şeması da bu asıldan görünüyor; bunlardaki ilk boğazlıda fiil maddesinin sonu konsonlu olduğu zaman eskiden *ka*, *ga* şekilleriyle de görünmüş, ve lehçemizde böyle *g* ler düşmüş.. Fiil maddesinin sonu vokalli olduğu zaman ise, iki vokal arasında kalan *g*, *y* ye çevrilinece *y)e* şeması hasil olmuş olsa gerek:

al-gay > *al-ga* > *al-(.)a*.. söyle-gey > söyle-ge > söyle-ye.

İki vokal arasında kalan *g* lerin *ğ* merhalesinden sonra düşerek *y* ye çevrildikleri düşünülebilir. Bu itibarla gramerlerimizde görüldüğü üzere böyle *y* leri sonradan vikaye için veya koşa (hiatus) dolayısıyla getirilmiş saymak tarihi gramere göre yanlış olur.

882

40) gösteriyor.

Bununla beraber bunun esası şöyle olsa gerek:

(D.L.T. III, 160) «*lâ*, Oguzlarca kullanılan bir edattır ki, fiilin gerçekten olup bittiğini ve tamamlandığını bildirmek mânasıyla fiil sonlarına getirilir. «*ol hardı lâ*» o gitti muhakkak; «*ol keldi lâ*» o geldi muhakkak..

Muhatap fiilin olup bittiğini pek bilmediği için biraz inkâr eder durumda bulunduğu zaman söylenir ki, bunu Türk (adındaki aşiret) bilmez.

Yaktuca'da bu edat, *ile* suretinde ve yine fiilin zarfı olarak (muhakkak, hakikaten, apaşikâr) gibi homon aynı mânalarla kullanılır:

tsit ile = gerçekten işitmek;

kistien da ile da = gizli (olarak) da, aşikâr (olarak) da. (bk. Yakut sözlüğü) ykl. lehçemizde *ille* = muhakkak: *ille geleceğim diyor* (Arapça, başka mânalı *illâ* ile karıştırmamalı).

D. L. T tercümesinde de *lâ* nin daima bu şekliyle (yâni abenge uymadan) orta ve bilhassa batı Anadolu'da fiilin vukuunda şüphe gösterilmesine karşı; o vukuu gerçeklemek kasdiyle kullanıldığı söyleniyor.

885

10) kalmayalım. (*)

Aslı olan *-kalt* nin boğazlı *k* sı düşmüş şekli olan *-aıt* ve bunun menfi şekli olan *ma-yaıt*, (a.) daki mânasıyle lehçemizde iltizami siygasının cemi mütekellimini vücade getiren biricik kalıntıdır (bk. s. 891 -[â]lin:)

yaz-alı-m, yaz-ma-yaıt-m [*yaz-a-y*ıt = *yaz-ma-ya-g*ıt yerine ki, eskiden bunlar *yaz-a-vuz* = *yaz-ma-ya-vuz* suretlerinde kullanılırdı; daha eskiden de: *yaz-gay biz, yaz-ma-gay biz*).

901

5) touche,

آ ان-ı kelimesi آ el-i ala main du jardinier» olacak; yoksa *degmek* mastarı آ an-a suretinde mefulünileyh haletini almak gerekti.

24) noyer»;

«il m'a sauvé d'être noyé» mânasıyle olacak, yoksa müellifin tercümesine göre olursa yeri burası değildir.

902

34) C. 8.

Yine bk. *suk turaglı* = sessiz duruşlu, sâmit, sükût, eden (Kur'an tercümesi, İstanbul), T. D. deki kelimesinin şahit olduğu üzere.

903

9 [2] kelimesinin tasdik ettiği üzere,

905

13) vardır (*)

qobad ayı, yklş. qaba dayı?

26) haleti); (**

Mk. § 1349 not 1, ikinci misali.

909

4) özâ

üze olacak.

5) *nâodân-tın* (**

oluktan.

35) (Atasözü) [2]

Bu ata sözünün aslı şöyledir: Sütten ağzı yanan yoğurdu ülliyerek yer.

910

26) douanier,,

Bu cümleinin tercümesi, türkçe'sine göre şöyle olsa gerek:

«Pendant qu'il regardait par la fenêtre, mon frère l'a vu manger chez le douanier.»

- 913 41) görünüyor.
Bk. evvelki sahifede not 4.
- 917 24) vardır ki *kendi* kelimesi münasebetiyle daha evvelce de söylenmişti.
- 918 26) *nä-gü(n)* [2]
Yklş: *nä güne* = ne türlü, nasıl? (Farsça: *gün* = 1. renk, 2. nevi: *günā gün* = türlü türlü; *diger gün* = başka türlü).
- 932 35) değildir;
«dans le temps où ils viennent aux mains» demektir.
- 935 33) bulunmaktadır (1)
Bu, edebiyat ve halk dilinde fiil maddesine katılmış (- *dikten sonra*) ile ifade edilir:
— Baba, dedim, maşallah diğlerin pek sağlam
— N'eyleyim, dedi, yiyecek bir şey bulama-*dikten sonra*! (Hüseyin Cahit)
Hadi (= tutalım ki) eseri baştan başa okumuş olsun, zevkine varama/*dikten sonra* niye yarar?
- 937 29) *artıyor* (*
Ermeni ağziyle Türkçe.
- 949 41) *Yezdan*
(*insan* kelimesine kafiye).
- 44)) dür.
— Bundan evvelki misal de aynı neviden olduğu için bu arada gösterilmeli idi.
- 950 32) - *y)ecek*, - *y)icek* + *gez*
KASEM BEK'in bu fikrine biz de iştirak edemeyiz. Çünkü kelimenin aslı *bulıcağ* = *gez* ise zaten *bul(g)u çağ* kelimesi *bul-a* X *çağ* yani bulma çağı olduğuna göre ona (defa, vakit) gibi çağ ile hemen aynı mânada olan bu *gez* kelimesinin katılması bizce uzak görünüyor. Fikrimizce bu sonundaki hece /ok, ök/ (D.L.T., I, 68) kelimeleri gibi (bizzat, asıl, tam «justement») mânalarıyle kullanılan *öz* kelimesinin bir çeşidi olan - *uz* (-üz) olup sonraları - *az* (-ez) suretini almış olabilir.
Başka misaller (YUNUS EMRE'den):
* İlle ömr-ü kâşır-lug-un *an-ıcağ-az* benz-i sol-ar
* Ecel *gel-içeg ez* gitme-z
Bunlardaki *anıcağaz* = tam anıca; *geliceğez* = tamam gelince..
Yklş. *alınca)z*, *gelince)z* gibi teşekküllerdeki-*caz* - *cez* (s).
Bu münasebetle şunu da söyleyelim ki, lehçemizde /*anne-ciğ-im*, *baba-ciğ-im*/daki sevgilome edatı olan - *cık* - *cik* eki *sev - di (k) - ceğim* (yklş. *Mehmed - cık* = sevgili Mehmed = Türk eri)

sevdik deki *k* düşer) kelimesinde. (tam, asıl, bizzat) mânasiyle (asıl sevdiğim, tam sevdiğim) demek olduğu gibi, Azerce (§ 1393) de *men-cig-ez* kelimesi de *-cik*, ekinin aynı mânasiyle (bizzat ben) demektir. Buna bakarak yukarıki *-cig-ez* ekinin örneksene yoluyla böyle bir şekil olması ihtimali, bunların devirleri ayrı olmak itibariyle de düşünülemez.

952 4) a. 112 [1]
sonu *-ces* (*-ces*)le biten sıygalara çoğu zaman Ermeni ağız Türkçesinde raslanmaktadır.

953 37) (yürü ger?
belki *yürü gll* (y)igüt

958 20. 21)
y)igüt gibi bir kelime görünüyorsa da bu (sahip, malik) mânasındaki *iget* (Çg., Dede Korkud) kelimesinin bir çeşidi *y)iget* olsa gerek.

959 37) *dangereux vil «ain»* (homme) [3]
Tehlikeli alçak adam., Müellif bunu *dangereux avare* = tehlikeli hasis diye tercüme ediyor.

960 7) *gideceğiz*
(= *gidici yiz*).

26) *konsonu?* (1)

Nasıl olur? Bunlar hep sonu konsonlu olanlardır. Burada bir yanlışlık olacak.

Bu yolda başka bir teşekkül daha vardır ki, o da yalnız maziye ait olan ve çok zaman mütekellim ve gaip şahıslarıyla kullanılan

... dır, ... madı- $\left\{ \begin{array}{l} m \dots k \\ n \dots nız \\ (.) \dots lar \end{array} \right.$

sıygalarıdır. Bunlar mânaca ötekilerden az çok farklıdır.

Mazide daha tamam olmadan, henüz tamam olmak üzere bulunan bir fiil ile, aynı zamanda başka bir fiilin yapıldığını bildirir; ancak böylelerinin kullanışı her yerde her fiil ile mümkün olmayıp, mânaca müsait olanlarından teşkil edilir.

* Annem kapıdan içeri *girdi girmede* bir feryattır koptu; henüz odamıza ayak *attık atmadık* kapının zili acı acı öttü.

* Tirenden *indim inmedim* karşıma yine o gazeteci çıktı.

Bunu esasen bu mânanın kendisinden çıkmış olduğu muhayyerlik mânasındaki aynı şekillerle karıştırmamalı.

Geldiniz gelmediniz (= *geldiniz veya gelmediniz*) onun ne va z - fesi. Borcunu *verdi vermedi* (*verdi veya vermedi*) kendisinin bileceği şey, vs.

Bunda tâli cümle faili, aslî cümlelerin failinden ayrı olur. Eğer failer aynı olursa bâzan ardıncalık mânası verir: yüzüne baktı bakmadı, işi anlayıverdi.

- 963 32) (31) de verilecek çizgi altından :
[1] Bundan evvelki sahifemizi [1] inci haşiyesinde bulunan *cing* ve *çink-e*'de de aynı düşün hâdisesi olsa gerek.
- 967 38) O [2].
Bizce alclâde mastarların veya izafet zamiri almış mastarların sonuna getirilen (*i*)le eki, müellifin *birle* karşılığı diye bahsettiği bir ilgeç (postposition) olmayıp, *iley* > (*i*)*ley* > *ley* suretlerindeki zaman mânâlı eklere *in* getirilmekle yapılan mürekkep bir ekin bozuntusu gerünüyor (bk. § 890, 4°, ihtar). Halk ağzında bu mürekkep ek, *-le(n)* suretinde kullanılır: sizin imza etmenizle (*n*) [siz imza etmekle] bu iş kat'ileşti (bk. § 1425 haşiyeye).
- 970 39) *ay-ar ak-pa-s*. O *ay-ar ak-pa-s* [2].
Lehçemizin meafi eki olan *ma*, bu lehçede *m* > *p* (belki aslında *p* > *m*) değişimiyle *pa* dır.
Yine bu lehçede *ak-* fiil kökünün *k* sı hareket halinde *g* oluyor: *ay-ar* (= akar); aynı *k* sükûn halinde değişmeden öyle kalıyor: *ak-pa-s* (= akmaz).
Bir de lehçemizin muzari menfi eki *z*, bu lehçede *s* dir: *ak-pa-s* (= ak-ma-z); bu hal daha başka şimal ve şark Türk lehçelerinde de görülür.
- 973 34) uğraşırđı O uğraşırđı (*
(Cümlemin başında veya münasip bir yerinde böyle fiillerden evvel yerine göre (*hele bir.. bir kere*) kelimelerinden biri de getirilir).
45) şirindir). O şirindir (**
46) sıfat { *aptal mı aptal* (bir adam)
47) { *zeki mi zeki* (bir çocuk): vs.
- 974 37) vokalindedir.
Burada ve daha başka yerlerde görüldüğü üzere, vurgunun sintaks bakımından oynadığı rolleri ayrıca vurgu bahsinde toplayıp göstermek ve bunı yerlerinde belirtmek için meselâ (') gibi, (°) gibi hususi bir işaret bulup koymak gerektir:
1. bağırması' üzerine 2. bağırması üzerine' (bu işareti noktalı olan vokallerin üstüne koymak mümkün değilse alt yanına vermek de mümkündür ..
- 975 1) tiryak (*
Mütercim Âsım'a göre: bu kelime Yunanca (böcek dalamasına faydalı şey) mânâsındaki (*terya*) ile (içilen zehirli maddelere faydalı şey) mânâsındaki (°) kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelecek arapçalaştırılmıştır.

nen *-li* ile birleşerek *gân+li* (= mek. li) eki halini aldıktan sonra, bunda evvelkisi sükûnlu ikincisi hareketli olmak üzere yan yana gelen *n+l* den bazan *n* düşerek *-gâ()+li* bazan *l* aşınarak *-gân+(.)i* suretinde iki çeşitli fakat aynı rolde mürekkep ekler vücuda gelmiştir: Geçen misallerdeki *kil.gâ()+li*, *kel, gân+(.)i* gibi.

[*nl* bitişik konsonlarında görülen bu hâdise, *den* kelimesinden doğan taşraun *den (.) işmek* ve İstanbul'da *de () gışmek* kelimelerinde *ng* kümesinden, birinci misalde olduğu üzere *g* nin, ikinci misalde olduğu üzere *n* nin düşmesi gibidir.]

-gâli, *-gâni* nin bir başka çeşidi olan *gelli* ise, *gân-li* deki *n* nin dip komşusu *l* ile benzeşmesinden ibaret görünüyor. Bu itibarla Pröhle'nin haklı olduğu ve burada müellilin bir ihtimal diye düşündüğü üzere *l* nin alelade bir ikizlenme meselesi bulunmadığı anlaşılıyor.

[*nl* bitişik konsonlarında bu hadisenin aksi olarak *l* nin *n* iye benzeştiği daha çok vakidir.

be+ne. n (= len-) gel; *ur. na n (= lan) şeker*; *an. na (= an la) şıldı. vs. gibi*]

982

15) A. U. E. (*)

Daha doğrusu, buradaki *turur* (= kaim olur) kelimesi sonraları edatlaşmış ahenge uyarak *dürür* şeklini alan eski bir muzari müfret gaip siygasıdır ki, daha sonraları tekrarlı hecelerinden sonucusunu kaybederek *dür* olduktan sonra lehçemizde çeşitli ahenk durumlarında *dür*, *dir*, *dır* da olmuştur. Şu halde *kâl-îp turur mân* cümlesi kelime kelime (= gelmiş dir ben) yani (gelmişimdir) yerindedir.

40) Haziran 927 (**)

Bunun aslı *keri* olup, sonradan *r>l* değişimiyle *keli* ve *l* nin mübâ-lâğa mânasiyle teşdit edilmesiyle de (yazık: > yazık gibi) *kelli* olması da mümkündür bk. § 985 da 2° numaranın misaline.

41) [2] (*Öyle olsa*) kelimelerinden (*olmalıydı*) kelimelisine kadar olan cümle kalkarak şunlar gelecek:

993

28) kullanılmaktadır.

Bunların hepsi de aynı menşeden görünüyor:

'uğur > 'uğ (.) r.

s)uğur > s)uğ (.) r > s)u (..) r

y)uğur > y)uğ (.) r > y)u (..) r.

[(, s, y) değişimleriyle, 2. ğ kaypak konsonundan sonraki vokallerin döşümüyle 3. uğ suretindeki uzun vokalin kısaltmasıyla; (y)kğ: bağır > bağr > bar; bar bar bağırmaq, vs.

995

47) derlediğim)

Yine izafet zamirleri almamış veya almış başka mastarlara eklenen ve bu mânayı veren *-le(n)* eki de, bu *-ley-in* mürekkep ekinden bozma görünüyor:

(Çocuk birdenbire ayağı *kaymakla(n)* yere düştü veya (birdenbire ayağı *kaymasıyla(n)* (= *kayması-na(n)*) yere düştü.

İkinci misaldeki gibi bazan *beraber* kelimesinin de katılması ondaki *-le* yi vaktiyle mefûlüzmaa dedikleri *ile*: [*birle > bi(.)le > (.)ile*] kelimesiyle karıştırmamızdan öleri gelmiş olsa gerek. bk. § 1399. Böylelerinin sebebiik mânasını da almış oldukları görülüyor. bk. 1426.

996

10) olur O olabilir (1)

Müellifin buna verdiği bütün misallerde mastarla fiilin faili hep ayrıdır. Bir olana misal: Babam eve geç *gel-mek/le* çaya yetişemedi.

Heim bunlar sadece *-mek* li mastarlara değil izafet zamirleri almış *-me* li mastarlara *le* katılmakla da kullanılabilir:

Yangın ansızın *zuhur etmesiyle..* söz öyle bir hal ve tarzda *söylenmiş olmasıyla...* kendisi ol canibe *revane olmasıyla..* (eski), vs.

Birce buradaki (sebe) mânası, bağlaç olan (*i le* kelimesindeki (yüzünden, yönünden) mânasından aşarak gelmiş olsa gerek. Her halde gerek (sebe) ve gerek (yüzünden, yönünden) mânalarını havi olanlar hep aynı şekilde olup bunlar, içinde buldukları cümlenin gelişinden gidişinden ayırt edilebilir.

997

20) race». [2]

Hafif mastarların izafet zamiri almış olanları da bu mânâ ile kullanılır:

İnsanın el etek *öpmesiyle* ağzı aşınmaz... Kulüğının *kesilmesiyle* merkepten güheylân olmaz, vs. Mastarla fiilin faileri böyle ayrı olunca bunlarda (yüzünden, cihetinden) gibi bir mânâ beliriyor. Bunlardaki *-le* ler, *ile* bağlaçlarıdır ki, bunlar 1426 da yine aynı durumda kullanılanlarla aynı mânâda değildir: onlardaki *-le* sebep mânasını almış olan aynı ektir.

Mastarla fiilin faili bir olanlardaki *-maklu beraber, -mesiyle beraber* gibi teşekküller bunların dışında sayılmalı.

1005

29) kullanılırdı.

(Şimdi bunun yerinde (ağız, can, nüfus) kelimeleri kullanılıyor: Başında beş can (nüfus) var. Evinde kaç ağız besliyorsun, sordun mu?

1006

8) sayılıyor. (*

Yalnız *idügi, idükleri* şekilleri (ne idügi belirsiz kimseler) gibi belirli bazı yerlerde kullanılır.

12) kul-konak. (**

Kul konak tâbiri yerine *kar konak* da kullanılır ki (kar) kelimesi burada (köşk) mânasında görüldüğüne göre bu tâbir *köşk konak* demek olacak: bk. (D.L.T, I, 354/*kar-şı* = köşk, saray).

1016

35) içindedir.

Soura aynı cümlede *ğara* kelimesi ayrı ayrı (قرا، قرا) imlâları ile görünüyor ki, bu belki başka başka mânaları olmak yüzünden olsa gerek. Hakikaten bu kelimenin lehçemizde (siyah) ve suyun zıddı olan (kuru yer) mânalarından ayrı olarak şu mânaları da görülüyor:

1. Sık, kalabalık, kesif: *kara* cümle (cem ameliyesi), *kara* budun, *kara* kamug, *kara* kultuk [bk s. 1023, haşiye misal 2].

2. Şiddetli, zorlu: *Kara* yel, *kara* kış, *kara* cabil, *kara* belâ (=şiddetli), *kara* abdal (zorlu derviş).

3. Bereketli, bol, çok? (Bak D. L. T., tıpkı basım 525, karmak «taşmak, bir şeyin içinden yükselip dışarı çıkarak bol bol akmak, «feyzan» yani feyizli, bereketli olmak):

[Karavana = belki *kara* bana (k), aslı başkaca yabancı bir kelime değilse ??] [yıkış. banmak, handırma, bünnet = havuz, büngümek, büngürmek = fıskırıp taşmak. (feveran, feyozan)]

36) şekli; O, şekli (*y*)*ār-dî-m*);

37) olması lâzım.

Bu misaldeki *sarın* kelimesi, lehçemizdeki karşılığı olan *şarkı* kelimesiyle aynı kökten görünüyor:

s)*ar-ın* > *ş*)*ar-kı* ki, bunlarda kökü teşkil eden *ar* maddesi (ses, gürültü, şarkı) mânalarıyla ve türlü çeşitlerle birtakım kelimelerde bulunmaktadır:

ır>y)*ır* (D.L.T, III, 3) = şarkı; *ur-lamak* (D.L.T. I, 164). Bağır-mak, ses çıkarmak (Rumelide: Irlamak, yırlamak = şarkı söylemek); *ur-t* (D.L.T. III, 273) bağırıp çağırma. Lehçemizde *ür-mek* (havlamak), *hır*) *gür*, *hırıl*, *h*) *or-lamak* *h*) *or* *h*) *or* su; yıkış.), *h*) *urr-a* ve yine *ş*) *arıl*, *ş*) *ır-ıltı*, *z*) *ır-ıltı*, *c*) *ırlak*, *e*) *ur-cun-u*, vs.

1017

27) gerekir. *

— İsimlerin sonuna da getirilen bu *-ça(-ce)* eki (gibi, kadar) mânasıyla bir kıyaslama edatı olarak eski Osmanlıca'da *ce(-ca)* suretinde kullanılırdı:

Hangi gül berk-i leb i la'l-i dūr-efşân-ın-ca var-Fuzûli

(= Hangi gül var ki senin inciler saçan la'l dudağının yaprağı derecesindedir?)

İnsanca (insan gibi) muamele; dostça (dosta yakışır olan) bir hareket, vs....